

Yakın anlamlı sözcüklerin semantiği: Japoncadaki yıkım-tahrip anlamlı eylemlerin karşılaştırmalı analizi

Metin BALPINAR¹

APA: Balpınar, M. (2020). Yakın anlamlı sözcüklerin semantiği: Japoncadaki yıkım-tahrip anlamlı eylemlerin karşılaştırmalı analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 626-641. DOI: 10.29000/rumelide.792267.

Öz

Japon dili yakın anlamlı sözcükler bakımından zengin bir dildir. Mevcut Japonca-Türkçe sözlüklerin Japonca yakın anlamlı sözcüklerin anlamlarını açıklamada yetersiz kalması, Japonca öğrenen ve anadili Türkçe olan öğrenciler için söz konusu sözcükler arasındaki anlam farklarının kavranmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, yakın anlamlı sözcüklerin birbirine benzer ve birbirinden farklı anlamsal özelliklerinin nasıl belirleneceği, bu sözcüklerin öntip anlamları ile çoklu anlamları arasındaki karşılıklı ilişkilerin nasıl tesis edileceği hususları, yıkım-tahrip anlamı taşıyan 壊す 'kowasu', 砕く 'kudaku' ve 割る 'waru' yakın anlamlı eylemleri aracılığıyla bilişsel anlambilim kuramı çerçevesinde tartışılacaktır. Çalışmada şu hususlara vurgu yapılacaktır: (i) 壊す 'kowasu' sözcüğünde metonimi, 砕く 'kudaku' sözcüğünde metonimi ile sinekdok ve 割る 'waru' sözcüğünde metafor, metonimi ve sinekdok temelli anlamsal genişlemeler gözlemlenmektedir, (ii) söz konusu anlamsal genişlemeler her bir sözcüğün öntip anlamı kullanılarak açıklanabilmektedir, (iii) 砕く 'kudaku' sözcüğünün öntip anlamı 割る 'waru' sözcüğünün öntip anlamını kapsar niteliktedir, (iv) 砕く 'kudaku' ve 割る 'waru' eylemlerinin işlevsel parçalardan oluşmuş nesneleri belirten sözcüklerle de kullanılabilmeleri, bu eylemlerin öntip anlamlarını 壊す 'kowasu' sözcüğünün anlam alanına yaklaştırmaktadır, (v) sinekdok temelli anlamsal genişlemenin varlığı, bir eyleme ait *taslak-öntip anlam* ve *taslak-ikincil anlam* ilişkileriyle sınırlı olmayıp, *öntip* anlam ve *ikincil anlam* arasındaki karşılıklı ilişkileri de kapsamaktadır.

Anahtar kelimeler: Japonca, yıkım-tahrip anlamlı eylemler, yakın anlamlılık, öntip anlam, anlamsal genişleme

Semantics of near-synonyms: A comparative analysis of the verbs meaning destruction in Japanese

Abstract

Japanese is a language which is rich in near-synonyms. The incompetence of current Japanese-Turkish dictionaries in explaining the meanings of near-synonyms makes it difficult for the Turkish speaking students who learn Japanese to grasp the semantic differences between those synonyms. In this study, the issue how to determine similar and distinctive semantic properties of near-synonyms, and the issue how to establish mutual relationships between prototypical senses and polysemous senses of those synonyms are discussed through the near-synonymic Japanese verbs 壊す 'kowasu', 砕く 'kudaku' ve 割る within the framework of the cognitive theory of semantics. The following points

1 Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü (Burdur, Türkiye), mbalpinar@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0998-2963 [Makale kayıt tarihi: 07.07.2020-kabul tarihi: 20.09.2020; DOI: 10.29000/rumelide.792267]

are emphasized in the study: (i) there are semantic extensions based on metonymy in the word 壊す 'kowasu', metonymy and synecdoche in 砕く 'kudaku', metaphor, metonymy and synecdoche in 割る 'waru', (ii) the semantic extensions in question can be explained using the prototypical sense of each verbs, (iii) the prototypical sense of 砕く 'kudaku' involves the prototypical sense of 割る 'waru', (iv) the fact that 砕く 'kudaku' and 割る 'waru' can also be used with words that refer to the objects formed by functional parts closes the prototypes of 砕く 'kudaku' and 割る 'waru' to the semantic field of 壊す 'kowasu', and (v) the existence of synecdoche-based semantic extension is not limited to the relations such as schema-prototypical sense and schema-secondary meaning regarding a verb, but also includes the mutual relations between prototypical sense and secondary meaning.

Keywords: Japanese, verbs meaning destruction, near-synonymy, prototypical sense, semantic extension

1. Giriş

Türkçe alan yazında *sinonim* ya da *eş anlamlı sözcük* olarak adlandırılan *synonym* terimini, Bussmann (1996, s. 1164), dar anlamda bir sözcükle aynı anlama sahip olan başka bir sözcük ya da ifade, geniş anlamda ise örtüşen anlamlara sahip sözcükler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür sözcükler arasındaki anlamsal ilişkiyi ifade eden *eş anlamlılık* (synonymy) kavramıyla ilgili olarak Bloomfield (1933), fonetik yapısı farklı olan formların anlamlarının aynı olamayacağına işaret etmektedir. Hatiboğlu (1970), anlam eşitliğinin göreceli olduğunu, matematiksel bir eşitlikten bahsedilemeyeceğini ve dolayısıyla eş anlamlı sayılan sözcüklerin eşdeğer olmadıklarını savunmaktadır. Palmer (1981), eş anlamlı gibi görünen sözcüklerin esasen farklı olduklarını ve aynı anlama sahip sözcüklerin bir dilde hayatta kalmasının mümkün görünmediğini dile getirmektedir. Benzer biçimde, Tekin (1997) de sözcükler arasında anlam-kullanım farkı olduğunu örneklerle göstermekte ve bir dilde eş anlamlı sözcüklerin olmadığını vurgulamaktadır. Aksan (2000, 2004), bir kavramın sadece bir sözcükle karşılandığını ve dilde aynı anlama gelen iki ögenin bulunamayacağını vurgulamakta ve *eş anlamlı sözcüklerin* esasen *yakın anlamlı sözcükler* olduğunu ileri sürmektedir. Momiyama (2002), anlamları tamamıyla aynı olduğu düşünülen Japonca sözcüklerin (同義語 'dōgigo') aslında eşdeğerli sözcükler olmadığını, her sözcüğün bir diğerinde bulunmayan anlamsal özellikler barındırdığını örneklerle açıklamakta ve bu tür sözcükleri benzer anlamlı sözcükler (類義語 'ruigigo') olarak nitelendirmektedir.^{2, 3}

Yabancı dil eğitiminde, yakın anlamlı sözcükler arasındaki anlam farklarının öğrenciler tarafından doğru kavranması, onların sözcük dağarcıklarının geliştirilmesi kadar önemli bir husustur. Bu açıdan, doğru sözcük edinimi, ses ve biçim bilgisi kadar, ancak bu tür sözcüklere ait anlam özelliklerinin bilinmesiyle mümkündür. Japon dili yakın anlamlı sözcükler bakımından zengin bir dildir. Mevcut Japonca-Türkçe sözlükler incelendiğinde, söz konusu materyalin, Japonca yakın anlamlı sözcükler arasındaki anlam farklarını açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Aşağıdaki Japonca sözcüklere ve Türkçe açıklamalarına bir göz atarak duruma yakından bakalım.

² Bu açıdan bakıldığında, *sinonim* kavramını 'örtüşen anlamlara sahip sözcükler' olarak tanımlamak ve bu kavramı da (yazarın da dâhil olduğu anonim hakem görüşüne göre) Türkçede *yakın anlamlı sözcük* kavramıyla karşılamak yerinde olacaktır. Türkçede eş-yakın anlamlılık sorunsalıyla ilgili çalışmalar için bkz. Tekin (1997), Ersoylu (2001), Aksan (2004), Sarı (2011), Duman (2015), Gündoğdu (2019).

³ Japonca alan yazında, Türkçedekine benzer biçimde, *synonym* (İng.) teriminin karşılığı olarak 同義語 'dōgigo'/同意語 'dōigo' (fonetik formları farklı, anlamları aynı olan sözcükler) ve 類義語 'ruigigo' (fonetik formları farklı, anlamları benzer olan sözcükler) terimleri kullanılmaktadır.

Kowasu: Bozmak, kırmak, yıkmak (Takeuchi, 1996, s. 482)

Bozmak, kırmak, hastalanmak (Yamashita, 1992, s. 111)

Bozmak, kırmak, yıkmak, tahrip etmek (Demirci, 1999, s. 312)

Kırmak, bozmak (Çankaya, 1996, s. 97)

Kudaku: Ezmek, kırmak (Takeuchi, 1996, s. 478)

Kırmak, parçalamak, ezmek (Demirci, 1999, s. 313)

Vurup kırmak, parçalamak (Çankaya, 1996, s. 98)

Waru : Yarmak, kırmak, bölmek (Takeuchi, 1996, s. 529)

Bölmek, ayırmak, kırmak (Yamashita, 1992, s. 225)

Bölmek, dağıtmak, ayırmak, kırmak, yarmak (Demirci, 1999, s. 656)

Bölmek, yarmak, kırmak (Çankaya, 1996, s. 182)

Yukarıdaki Japonca yakın anlamlı sözcükler ve bunların Türkçe karşılıkları incelendiğinde, (a) her bir Japonca sözcüğe ilişkin Türkçe anlamın, yakın anlamlı farklı sözcükler kullanılarak verilmeye çalışıldığı, (b) söz konusu Japonca sözcükleri tanımlamak için aynı sözcüğün (örn. *kırmak*) tekrarlanarak kullanıldığı, (c) sadece Türkçe anlam karşılıklarından hareketle, Japonca sözcüklerin gerçek anlamlarını tespit etmenin ya da Japonca sözcükler arasındaki anlamsal ayrımı yapmanın pek mümkün olmadığı ve (ç) bazı Japonca sözcüklerin sözlük içeriğine dahi dâhil edilmediği (örn. Yamashita (1992) tarafından yazılmış olan sözlükte *kudaku* sözcüğünün bulunmadığı) görülmektedir. Japonca öğrenen-öğreten kişiler için temel danışma kaynaklarından biri olan Japonca-Türkçe sözlüklerde görülen bu tür sorunların varlığı, bu kişiler için yakın anlamlı sözcükler arasındaki anlam farklarının kavranmasını ve öğretilmesini zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmada, yakın anlamlı sözcüklerin birbirine benzer ve birbirinden farklı anlamsal özelliklerinin nasıl belirleneceği, bu sözcüklerin öntip anlamları ile çoklu anlamları arasındaki karşılıklı ilişkilerin nasıl tesis edileceği hususları, yıkım-tahrip anlamı taşıyan ve aşağıda bir örneği verilen (bkz. örnek 1) 壊す 'kowasu', 砕く 'kudaku' ve 割る 'waru' Japonca yakın anlamlı eylemleri aracılığıyla tartışılacaktır. Bu hâliyle, çalışma, sadece yukarıda bahsedilen mevcut sorunlara sistematik bir değerlendirmeye katkı sağlamayı değil, aynı zamanda yakın anlamlılık olgusunun çok yönlü doğasına, kısmen de olsa, ışık tutmayı da amaçlamaktadır.

(1) アリさんは 田中さん の ランプ を {壊した/砕いた/割った}。

Ari-san wa Tanaka-san no ranpu wo {kowashita/kudaita/watta}.

Ari-san KONU Tanaka-san TAM lamba BEL {bozdu/parçaladı/kırdı}.⁴

Ali, Tanaka'nın lambasını {bozdu/parçaladı/kırdı}.⁵

Çalışmada, *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerinin anlambilimsel özelliklerini belirlemek amacıyla, bu sözcükleri içeren çeşitli kullanımlara bilişsel yaklaşımlı anlambilimsel analiz uygulanacaktır. ⁶ Analiz

⁴ Kısaltmalar: KONU-konu belirtici (topic); TAM-tamlayan durumu (genitive case); BEL-belirtme durumu (accusative).

⁵ (1)'deki tümcede *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerinin Türkçe çevirileri, sadece, ana dili Türkçe olan okurların Japonca tümceyi anlamlandırmasına yardımcı olmak amacıyla verilmiştir. Söz konusu Türkçe çeviri sözcükler, Japonca sözcüklerin birebir anlam karşılıkları olarak düşünülmemelidir.

⁶ *Bilişsel Anlambilim* (Cognitive Semantics), dil kullanıcısının sahip olduğu birtakım bilişsel (örn. kıyaslama, aynı şeyi farklı bakış açısından ele alma, aynı şeyi farklı derinlikte/incekte ele alma vb.) mekanizmalarla, dile ilişkin kavramsal (anlamsal) yapıya ve kavram oluşturma süreçlerine açıklamaya getirmeye çalışan anlambilim kuramı olarak tanımlanabilir. Kuram, kavramlaşma sürecinde, dil kullanıcısının zamana ya da mekâna ilişkin deneyimine vurgu yapar.

için gereken veriler (*kowasu-kudaku-waru* sözcüklerinin gerçek anlamları ile gerçek anlamları dışındaki anlamları barındıran tümceler ve ifadeler), Japonca sözcüklerin çeşitli kullanımlarını bir araya getiren ve mevcut en geniş kapsamlı Japonca-Japonca sözlüklerden olan *Kōjien* (広辞苑), *Meikyō Kokugo Jiten* (明鏡国語辞典), *Sūpā Daijirin* (スーパー大辞林) ve Japonca-İngilizce-Japonca sözlüklerden olan *Jiniasu Waei-Eiwa Jiten* (ジニアス和英・英和辞典) içinden alınacaktır. Analiz aşamasında, ilk olarak, *kowasu-kudaku-waru*'nın *öntip anlamını* (prototypical sense) belirlemek amacıyla, bu sözcükleri içeren ifadelerin [$\pm$ etki] ve [$\pm$ değişim] değerleri irdelenecektir (Kısım 2.1-4-1).⁷ Ardından, *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerinin *öntip anlamları* tespit edilerek bunlar dışında kalan kullanımlara ait anlamsal genişlemelere dikkat çekilecektir (Kısım 2.2-4-2). Son olarak, *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerine ait, *öntip anlamlar* arasındaki ilişkiler (Bölüm 5) ve *çoklu anlamlar* arasındaki ilişkiler (Bölüm 6) üzerinde durulacaktır.

2. 壊す ‘Kowasu’ sözcüğünde çokanlamlılık ve çoklu anlam analizi

Bu bölümde, *kowasu* sözcüğünün farklı kullanımları ele alınarak bunlara ait [$\pm$ etki] ve [$\pm$ değişim] değerleri tespit edilecektir (Kısım 2.1). Ayrıca, bu değerler dikkate alınarak *kowasu* sözcüğünün *öntip anlamı* belirlenecek ve *öntip anlam* dışında kalan kullanımlarda ortaya çıkan anlamsal genişlemelere ışık tutulacaktır (Kısım 2.2).

2.1 壊す ‘Kowasu’ sözcüğünde çokanlamlılık

(1)-(4)'deki tümceler incelendiğinde, Japonca *kowasu* sözcüğünün birden fazla anlama (çokanlamlılığa) sahip olduğu görülebilir.

(1) 古い家屋を壊す (*Sūpā Daijirin* (Matsumura, 1999))

Furui kaoku wo kowasu

‘Eski bir evi yıkmak’⁸

(2) 時計をとり落として壊す (*Sūpā Daijirin*)

Tokei wo toriotoshite kowasu

‘Saati (elinden) düşürüp bozmak’

(3) 飲みすぎて体を壊す (*Meikyō Kokugo Jiten* (Kitahara, 2010))

Nomisugite karada wo kowasu

‘Çok fazla içip beden sağlığını bozmak’

(4) 彼女はパーティーの雰囲気壊す (*Jiniasu Waei-Eiwa Jiten*, (Konichi ve Minami, 2006))

Kanojo ha pāti no funiki wo kowasu

‘O (kız) parti ortamını bozar’

(1)'deki *kowasu* sözcüğü, *kılıcının* (agent) güç kullanarak nesne (*kaoku* ‘ev’) üzerinde bir tahrip etkisi oluşturduğunu ve bunun sonucunda da söz konusu nesnenin fiziksel bütünlüğünde bir bozulma

Bilişsel anlambilim alanına ilişkin kuramsal altyapı ve bu alanda düzenlenmiş çalışmalar için Jackendoff (1983), Talmy (2000), Momiyama (2002), Croft ve Cruse (2004), Geeraerts (2006), Langacker (2009)'a başvurulabilir.

⁷ Söz konusu [$\pm$ etki] ve [$\pm$ değişim] değerlerine Kısım 2.1’de ve *öntip anlam* kavramına da Kısım 2.2’de değinilecektir.

⁸ Japonca tümceler Türkçe çevirileri yazar tarafından yapılmıştır. Japonca ifadelerin transkripsiyonunda Hepburn yöntemi kullanılmıştır.

meydana geldiğini ifade etmektedir. Burada, kılıcı tarafından eyleme konu olan nesneye uygulanan gücün varlığı ya da yokluğu [+etki], *etki* sonucu söz konusu nesne üzerinde gözlemlenebilen fiziksel-durumsal farkın varlığı ya da yokluğu [+değişim] ile gösterilirse (1)'deki *kowasu* eyleminin [+etki] ve [+değişim] değerlerinden oluşan bir anlam bütününe sahip olduğunu söylemek mümkün olur.⁹ Benzer biçimde, örnek (2)'de de kılıcı, saat üzerinde tahrip edici bir etkiye neden olmakta ve bunun sonucu olarak da saatin fiziksel bütünlüğünde ve işlevlerinde kayba sebebiyet vermektedir. Bu durum, (2)'deki *kowasu* sözcüğünün de [+etki] [+değişim] değerlerini taşıdığını bize göstermektedir.

Diğer taraftan (1) ve (2)'den farklı olarak, örnek (3) ve (4)'de, *kowasu* eylemine konu olan *karada* 'vücut (sağlık)' ve *funiki* 'ortam' üzerinde fiziksel bir etkiye bulunulmamasına karşın, bunlar üzerinde birtakım gözle görülebilir birtakım durumsal değişimlerin olduğundan (ya da oluşabileceğinden) söz etmek mümkündür. Örneğin (3)'de, birinin çok miktarda içki içerek sindirim sistemi zorlaması, reflü, kusma ve karında şişlik gibi bir takım belirtilerin ortaya çıkmasına neden olabilmekte, bu da içki içme öncesi ve sonrası arasında durumsal bir değişime işaret etmektedir. Aynı şekilde, örnek (4)'te de, parti ortamının kılıcı (*kanojo* 'o (kız)') tarafından bozulmasının öncesi ve sonrasında bir takım durumsal değişimler meydana gelebileceğini söylemek mümkündür (örn. parti ortamında kılıcının neden olduğu bir tartışma öncesi herkes dans ederken, tartışma sonrası herkesin kavgaya etmesi gibi). Eğer bu tespitlerimiz doğruysa, (3) ve (4)'deki *kowasu* sözcüklerinin her birinin anlam yapısının [-etki] [+değişim]' şeklinde olması beklenebilir.

Yukarıdaki tespitler ışığında, örnek (1)–(4)'deki *kowasu* sözcüğüne ait anlam özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- (1') Furui kaoku wo *kowasu* → [+etki] [+değişim]
- (2') Tokei wo toriotoshite *kowasu* → [+etki] [+değişim]
- (3') Nomisugite karada wo *kowasu* → [-etki] [+değişim]
- (4') Kanojo ha pāti no funiki wo *kowasu* → [-etki] [+değişim]

(1')–(4') bize, (1) ve (2)'deki *kowasu* eyleminin hem *etki* hem de *değişim* değerlerine sahipken, (3) ve (4)'deki *kowasu* sözcüğünün ise sadece *değişim* değerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, *kowasu*'nun *öntip anlamının* (prototypical sense) (1) ve (2)'deki tümcelerde aranması gerekliliğine işaret etmektedir; zira öntip, bir ulama ait tüm özellikleri içermelidir.

2.2 壊す 'Kowasu' sözcüğünün öntip anlamı ve çoklu anlam analizi

Türkçeye *öntip* olarak çevrilen İngilizce *prototype* sözcüğü, Yunanca *prótos* 'ilk' ve *typos* 'şekil' anlamlarına gelen sözcüklerin bileşiminden oluşmaktadır ve anlambilimde bir ulama ait tipik özelliklerin bütününü ifade etmek için kullanılmaktadır (Bussmann, 1996, s. 963). Uçar (2009, s. 13), öntipi 'ulam içerisinde temsil niteliği en yüksek örnek' olarak tanımlar. Öntipi temel alan ulam ise, tipik üye(ler)den ve çeşitli düzeylerde düşük tipik özellikler gösteren diğer üyelerden oluşmaktadır. Örneğin, *güvercin*, *penguen*, *tavuk* ve *devekuşu* gibi hayvanlar *kuş* ulamı içinde değerlendirilebilecek canlılar olmalarına karşın, uçabilme yeteneğine sahip olmaları açısından bakıldığında, bunlardan sadece

⁹ Kinsui ve Imani (2008), bir eylemin tipik anlamının belirlenmesi aşamasında, varlıkların veya nesnelerin olaylar içinde *neden*, *kılıcı/eden*, *alet-aracı*, *nesne* ve *sonuç* gibi *anlamsal roller* (semantic role) üstlendiğini rapor etmektedir. Japoncadaki yıkım-tahrip anlamlı eylemlerin incelendiği bu çalışmada *neden*, *kılıcı*, *aracı* ve *nesneye* ilişkin anlamsal roller [etki] değeriyle, [değişim] ise *sonuç* rolüyle ilişkilendirilerek konunun daha basit ve anlaşılır kılınması amaçlanmıştır.

güvercinin kuş ulamının öntipi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, yıkım-tahrip anlamına sahip bir eylemin öntipinin belirlenmesinde, bir önceki kısımda ele alınan, söz konusu eylemin anlamına ilişkin [+etki] ve [+değişim] değerlerinin her ikisinin de bulunması gerektiğini söylememiz mümkündür. Japonca *kowasu* eylemi özelinde düşünüldüğünde, bu durumun sadece (1) ve (2)'deki tümceleri kapsamakta olduğu görülebilir (bkz. 1'-4').

Japonca-Japonca sözlüklerden biri olan *Meikyō Kokugo Jiten* (明鏡国語辞典) 'de *kowasu* sözcüğünün birincil anlamı şu şekilde verilmektedir: 力を加えて、物の形を損なわせる (güç uygulayarak, nesnenin şekline zarar vermek). Başka bir Japonca-Japonca sözlük olan *Sūpā Daijirin* (スーパー大辞林)'de de benzer bir ifadeye rastlanmaktadır: 物体に力を加えて、もとの形を崩したりばらばらにしたりする (nesneye güç uygulayarak, asıl şeklini tahrip etmek, parçalarına ayırmak). İlk bakışta, bu açıklamaların herbirinin [+etki] ve [+değişim] değerlerine sahip olduğunu ve bunların *kowasu* sözcüğünün öntip anlam tespiti için yeterli olduğu düşünülebilir. Ancak, (1) ve (2)'deki örneklerle yakından bakıldığında, nesneye güç uygulanması sonucu söz konusu nesnenin hem dış görünüşünde (fiziksel tahribat) hem de işlevinde değişiklik (işlevsel kayıp) meydana geldiği söylenebilir. Bu durum, ayrıca, tümce (1) ve (2)'deki *kowasu* eylemine konu olan nesnelerin (*kaoku* 'ev' ve *tokai* 'saat') işlevsel parçalardan oluşmuş bir bütün olduğu gerçeğini de bizlere göstermektedir. Bu tespitler ışığında, *kowasu* sözcüğünün öntip anlamı şu şekilde yazılabilir:

(5) *Kowasu*: İşlevsel parçalardan oluşmuş bir bütüne güç uygulayarak onun fiziksel yapısına ve işlevine zarar vermek

Bu noktada cevaplanması gereken soru, (5)'deki tanımdan yararlanarak, (3) ve (4)'deki kullanımların nasıl açıklanabileceği sorusudur. Bu sorunun cevabı, *metonimi* (düzdeğişmece) temelli anlamsal gelişmede gizlidir. Metonimi, 'benzetme amacı gütmeksizin tümce ya da dizimde bulunan öğeler arasında bütün-parça, neden-sonuç, genel-özel, somut-soyut ilişkiler kurulması yoluyla oluşan değişmece türü' olarak tanımlanmaktadır (İmer vd. 2011, s. 106).¹⁰ Diğer değişmece türleri (metafor, sinekdok) gibi, metonimi de yeni anlamların ortaya çıkışını destekleyen bilişsel anlambilim ilkelerinden biridir. Bu ilkenin işlevini, (3) ve (4)'deki örneklerde de görmemiz mümkündür. (3)'deki *karada wo kowasu* 'bedenini bozmak' eylem öbeği, 'beden (ya da ona ait kısımlar) üzerinde birtakım travmatik etkiler yaratmak suretiyle, yapısal bütünlüğünü bozarak normal işlevini yapamaz hâle getirmek' *doğrudan* (literal) anlamıyla, 'hastalanmak' deyimsel anlamına sahip olup, bu iki anlam zaman ekseninde neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlanmıştır.¹¹ Bu ilişki, *doğrudan* anlamı kullanarak deyimsel anlamı ifade edebilmeyi mümkün kılmaktadır. Benzer biçimde, (4)'deki *pāti no funiki wo kowasu* 'parti ortamını bozmak' eylem öbeği, 'parti ortamında toplu durumda bulunan nesnelerin düzenini karıştırmak' *doğrudan* anlamıyla, 'iyi bir durumu kötü hâle getirmek' deyimsel anlamına sahiptir. Burada, ilk anlamdaki fiziksel durumla ikinci anlamdaki psikolojik durumun zamansal olarak art arda ortaya çıkışı temel alınarak ikinci anlamın oluşturulduğu görülmektedir.

¹⁰ Bir *büyükü içip bitirmek* ifadesi metonimi temelli anlamsal genişlemeye örnek olarak verilebilir. Bu ifadedeki *büyük* sözcüğüyle asıl anlatılmak istenen, 75 cl'lik şişeyi ölçüt alarak 75 cl'lik şişe ile mekânsal olarak yakınlık ilişkisi (bütün-parça ilişkisi) içinde olan nesneyi, yani içkiyi (rakı), göstermektir. Metonimiyle ilgili Japonca örnekler için bkz. Momiyama (2002, ss. 76-81 ve p. 132-141).

¹¹ (3)'deki 体を壊す '*karada wo kowasu*' eylem öbeğinin anlamına 体 '*karada*' (*beden/vücut*) sözcüğü açısından bakıldığında, bu sözcüğün *beden* denilen nesneyi değil *beden sağlığına ilişkin durumu* ifade ettiği söylenebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde de, (3)'deki *karada wo kowasu* öbeğinin *metonimi* temelli anlam genişlemesinin bir ürünü olduğu söylemek mümkündür. Çünkü (3)'de *beden* sözcüğü referans alınarak, *beden* ve *beden sağlığı (ya da beden sağlığına ilişkin durum)* arasında somut-soyut bir anlam ilişkisi kurulmak istenmektedir.

Yukarıdaki tartışmayı şu şekilde özetlemek mümkündür:

- (1'') Furui kaoku wo *kowasu* → [+etki] [+değişim] → öntip anlam
 (2'') Tokei wo toriotoshite *kowasu* → [+etki] [+değişim] → öntip anlam
 (3'') Nomisugite karada wo *kowasu* → [-etki] [+değişim] → metonimi
 (4'') Kanojo wa pāti no funiki wo *kowasu* → [-etki] [+değişim] → metonimi

3. 砕く 'Kudaku' sözcüğünde çokanlamlılık ve çoklu anlam analizi

Bölüm 3'de, *kudaku* eylemine ait farklı kullanımlar ele alınarak bunlara ait [$\pm$ etki] ve [$\pm$ değişim] değerleri tespit edilecektir (Kısım 3.1). Ayrıca, bu değerler göz önünde bulundurularak *kudaku* eyleminin öntip anlamı belirlenecek ve öntip anlam kapsamı dışında kalan kullanımlara ilişkin anlamsal genişlemelere ışık tutulmaya çalışılacaktır (Kısım 3.2).

3.1 砕く 'Kudaku' sözcüğünde çokanlamlılık

Örnek (6)-(10)'daki Japonca ifadelerle bir göz atalım.

- (6) アイスピックで氷を砕く (Meikyō Kokugo Jiten)
 Aisupikku de kōri wo kudaku
 'Buz kırıcıyla buzı parçalamak'
 (7) 育児に心を砕く (Meikyō Kokugo Jiten)
 Ikuji ni kokoro wo kudaku
 'Çocuk bakımı için çaba harcamak'
 (8) 店の再建に身を砕く (Kōjien, (Shinmura, 2008))
 Mise no saiken ni mi wo kudaku
 'Dükkanın yeniden inşası için çok zahmet/zorluk çekmek'
 (9) 法律の条文を砕いて説明する (Sūpā Daijirin)
 Hōritsu no jōbun wo kudaite setsumei suru
 'Kanun maddelerini anlaşılır biçimde açıklamak'

Kudaku sözcüğü, (6)'daki tümcede, söz konusu nesneye (kōri 'buz') darbe uygulayarak onu ufak parçalara ayırmak anlamında kullanılmıştır. Bu durumu, Kısım 2.1'de bahsi geçen [$\pm$ etki] ve [$\pm$ değişim] özelliklerini kullanarak şu şekilde ifade etmek mümkündür: [+etki] [+değişim]. Başka bir deyişle, (6)'daki *kudaku*, bir alet yardımıyla buza bir darbe/basınç uygulanması bakımından [+etki] değerine ve bu eylem sonrasında buzun fiziksel bütünlüğünü kaybetmesi bakımından da [+değişim] değerine sahiptir. (7)-(9)'daki örnekler incelendiğinde ise, *kowasu* eyleminin belirtili nesnesi durumunda olan (7)'deki *kokoro* 'kalp/yürek/gönül', (8)'deki *mi* 'beden/vücut/kendi' ve (9)'daki *hōritsu no jōbun* 'kanun maddesi' üzerinde kılıcı tarafından fiziksel bir etki oluşturulmadığı görülebilir. Buna karşın, (7)-(9)'daki *kudaku* eyleminden önceki durumla sonraki durum karşılaştırıldığında ikisi arasında bir *değişim*den bahsetmek mümkündür. (7)'de öncesinde isteksizce yapılan çocuk bakımı işi, sonra verilen bir kararla daha istekli ve itinalı yapılır hâle gelecektir. Örnek (8)'da, dükkanın yeniden inşası için pek çaba sarf edilmeyen durumdan epey çaba sarf edilir duruma bir geçiş görülecektir. (9)'da anlaşılır biçimde

açıklanmayan kanun maddeleri anlaşılır biçimde açıklanmaya başlanacaktır. Eğer, bu tespitlerimiz doğruysa, (7)-(9)'daki *kudaku* eylemlerinin etki ve değişim değeri [-etki] [+değişim] şeklinde olacaktır.

Yukarıdaki tespitleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

(6') Aisupikku de kōri wo *kudaku* → [+etki] [+değişim]

(7') Ikuji ni kokoro wo *kudaku* → [-etki] [+değişim]

(8') Mise no saiken ni mi wo *kudaku* → [-etki] [+değişim]

(9') Hōritsu no jōbun wo *kudaite* setsume suru → [-etki] [+değişim]

3.2 砕く 'Kudaku' sözcüğünün öntip anlamı ve çoklu anlam analizi

Kudaku sözcüğünün birincil anlamı, *Meikyō Kokugo Jiten*'de '固まっている物に力を加えて、細かい破片にする' (sert bir nesneye güç uygulayarak, küçük parçalara ayırmak), *Sūpā Daijirin*'de de '固まっているものを、打撃や圧力を加えて細かい破片にする (sert bir nesneyi, darbe ve basınç uygulayarak küçük parçalara ayırmak)' olarak açıklanmıştır. *Kudaku* eyleminin analizi için toplanan örnek tümceler incelendiğinde bu eylemden doğrudan etkilenen *adn* gösterdiği cismin (işlevsel parçalardan oluşup oluşmadıklarına bakılmaksızın) genel olarak sert cisimler oldukları söylemek mümkündür. Bu durum, bu tür sert nesnelerin küçük parçalara ayrılabilmesi için (özel durumlar haricinde, örn. kılıcının süper güçlü olması) bir alet kullanmasını gerekliliğine işaret etmektedir. Öyleyse, *kudaku* sözcüğünün öntip anlamını şu şekilde yazmamız mümkündür:

(10) *Kudaku*: Bir alet yardımıyla sert bir nesneye darbe ya da basınç uygulayarak onu küçük parçalara ayırmak

Şu ana kadarki tespitlerimiz, (6)'daki *kudaku* sözcüğünün (10)'daki öntip anlama sahip olduğunu bize göstermektedir. Burada cevaplanması gereken soru şudur: *Kudaku* sözcüğünün (6)'daki kullanımıyla (7)-(9)'daki kullanımları arasında anlambilimsel açıdan nasıl bir ilişki vardır? Örnek (7) için bu sorunun cevabı *sinekdok* (synecdoche) ve metonimi temelli anlam değişmecelerinde gizlidir. *Sinekdok*, 'より一般的な意味を持つ形式を用いて、より特殊な意味を表す、あるいは逆に、より特殊な意味を持つ形式を用いて、より一般的な意味を表すという比喩 (anlamsal olarak daha genel bir dilsel şekli kullanarak daha özel bir anlamı ya da anlamsal olarak daha dar bir dilsel şekli kullanarak daha genel bir anlamı ifade eden değişmece)' türü olarak tanımlanmaktadır (Momiyama, 2002, s. 69). (7)'deki *kokoro wo kudaku* ifadesi, 'güç uygulayarak kalbi parçalara ayırmak' gerçek anlamıyla '(bir işin üstesinden gelebilmek için) ızdırap çekmek' ikincil anlamına sahiptir. Burada, güç uygulayarak bir kişinin kalbini parçalara ayırmasının, o kişinin ızdırap çekmesinin bir yolu olduğu düşünüldüğünde, (7)'de daha dar (özel) olan gerçek anlam kullanılarak daha geniş (genel) olan ikincil anlamın ifade edilmeye çalışıldığı görülebilir. Bu açıdan bakıldığında, (7)'deki ifadenin *sinekdok* temelli anlamsal genişlemenin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan, gerçek anlamı, ikincil anlamın nedeni (ve ikincil anlamı da gerçek anlamın sonucu) olarak değerlendirdiğimizde ise bu iki anlam arasında metonimi temelli bir anlamsal genişleme olduğunu söylemek mümkündür. Benzer biçimde, örnek (8) ve (9)'daki *kudaku* sözcüğünün anlamı da metonimi temelli anlam değişmesi olarak analiz edilebilir. (8)'deki *mi wo kudaku* ifadesi, 'kendini/bedenini parçalamak' gerçek anlamıyla 'çok zorluk/acı/üzüntü çekmek' ikincil anlamlarına sahip olup, bu iki anlamın neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı olduğu düşünülebilir. Başka bir deyişle, kendini/bedenini parçalamanın doğal bir sonucu olarak (fiziksel ve psikolojik olarak) çok

zorluk/acı/üzüntü çekmek durumu söz konusudur. (9)'daki *kudaku* eylemi (*te*-çekimi *kudaite* şeklindedir), 'kanun maddelerindeki uzun tümceleri daha kısa tümcelere ayırmak' gerçek anlamıyla, 'kanun maddelerindeki uzun ve zor tümceleri daha anlaşılır hâle getirmek' ikincil anlamlarına sahiptir. Bu örnekte, bu iki anlam arasında bir araç-amaç ilişkisinin varlığından söz etmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, 'kanun maddelerindeki uzun ve zor tümceleri daha anlaşılır hâle getirmek' amaçsa bunun bir yolu 'kanun maddelerindeki uzun tümceleri daha kısa tümcelere ayırmak' olacaktır.

Yukarıdaki tartışma ve Kısım 3.1'deki tespitler dikkate alındığında, *kudaku* sözcüğünün sahip olduğu etki ve değişim değerleriyle, bu sözcükte görülen anlamsal değişimleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

(6'') Aisupikku de kōri wo *kudaku* → [+etki] [+değişim] → öntip anlam

(7'') Ikuji ni kokoro wo *kudaku* → [-etki] [+değişim] → sinekdok, metonimi

(8'') Mise no saiken ni mi wo *kudaku* → [-etki] [+değişim] → metonimi

(9'') Hōritsu no jōbun wo *kudaite* setsume suru → [-etki] [+değişim] → metonimi

4. 割る 'Waru' Sözcüğünde Çokanlamlılık ve Çoklu Anlam Analizi

Bu bölümde, *waru* eylemine ait çeşitli kullanımlar üzerinde durularak bunlara ait [$\pm$ etki] ve [$\pm$ değişim] değerleri belirlenecektir (Kısım 4.1). Ayrıca, bu [$\pm$ etki] ve [$\pm$ değişim] değerlerinden yararlanarak *kudaku* eyleminin öntip anlamı tespit edilecek ve öntip anlam kapsamı dışında kalan kullanımların da öntipe olan yakın ilişkisine dikkat çekilecektir (Kısım 4.2).

4.1 割る 'Waru' Sözcüğünde Çokanlamlılık

Aşağıdaki örnekleri inceleyelim.

(11) 石をぶつけてガラスを割る (Meikyō Kokugo Jiten)

Ishi wo butsukete garasu wo waru

'Taşı çarparak camı kırmak'

(12) 薪を割る (Jiniasu Waei-Eiwa Jiten)

Maki wo waru

'Odunu kırmak'

(13) 衝突して唇を割る (Meikyō Kokugo Jiten)

Shōtotsu shite kuchibiru wo waru

'Çarparak dudağını yarmak'

(14) 行列に割ってはい (Meikyō Kokugo Jiten)

Gyōretsu ni watte hairu

'Yararak kuyruğa/sıraya girmek'

(15) 腹を割って話しあおう (Meikyō Kokugo Jiten)

Hara wo watte hanashiaō

'Açıkça konuşalım'

(16) 川口で船を割る (Sūpā Daijirin)

Kawaguchi de fune wo waru

‘Başarıya ramak kala başarısızlığa uğramak’

(17) 二人の仲を割る (Meikyō Kokugo Jiten)

Futari no naka wo waru

‘İki kişinin arasını açmak’

(18) 15を5で割れば3になる (Jiniasu Waei-Eiwa Jiten)

15 wo 5 de wareba 3 ni naru

‘15’i 3’e bölersek 3 olur’

Örnek (11) ve (12)’deki *waru* sözcüğü, sert yapıya sahip bir nesneye (11’de *garasu* ‘cam’ ve 12’de *maki* ‘odun’) güç uygulayarak onu birkaç parçaya ayırmak anlamında kullanılmıştır. Bu durumu, [+etki] ve [+değişim] özelliklerini kullanarak [+etki] [+değişim] biçiminde ifade etmemiz mümkündür. Diğer taraftan, (13) ve (14)’deki *waru* sözcüğü de, *kuchibiru* ‘dudak’ ve *gyōretsu* ‘kuyruk’a bir darbe/basınç uygulanması bakımından [+etki] değerine ve bu eylem sonrasında *dudak* ve *kuyruğun* fiziksel bütünlüğünü kaybetmesi bakımından da [+değişim] değerine sahip olduğu düşünülebilir. Ancak, güç uygulanması sonucu, *kuchibiru* ‘dudak’ yaralanmış fakat birkaç parçaya ayrılmamış ve *gyōretsu* ‘kuyruk/sıra’ da birkaç parçaya ayrılarak o şekilde kalmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, (13) ve (14)’deki *waru* sözcüğünün [-değişim] değerinde olduğu görülebilir. (15)-(18)’deki örneklerde ise, (11)-(14)’den farklı olarak, eylem konu olan nesnelere kılıcı tarafından fiziksel bir kuvvet uygulanmamasına karşın, *waru* eyleminden önceki durumla sonraki durum karşılaştırıldığında söz konusu nesneler için bir *durumsal değişim*den bahsetmek mümkün olabilmektedir. (15)’de, konuşucu, o ana kadar kendine saklamış olduğu bir gerçeği ya da konuyu, *hara wo waru* eylemine karar vermesiyle birlikte onu dinleyici ile paylaşacaktır. (16)’de, her şeyin yolunda gittiği bir durumdan başarısızlıkla sonuçlanacağı bir duruma doğru değişim gözlenecektir (örn. açık denizde sorunsuzca seyrederken tam nehir ağzına gelindiğinde gemiyi kazaya uğratmak gibi). (17)’da, *waru* eyleminden önce söz konusu iki kişi iyi ve yakın bir dostluk ilişkisi yürütmekteyken *waru* eylemiyle birlikte bu durum bozulacaktır. (18)’da, söz konusu matematik işlemi yapılmadan önceki sayısal değerle sonraki sayısal değer arasında belirgin bir durumsal fark olacağı açıktır. Eğer bu tespitlerimiz doğruysa, (11)-(18)’deki *waru* eyleminin etki ve değişim değerlerini aşağıdaki gibi özetlememiz mümkündür.

(11’) Ishi wo butsukete garasu wo waru → [+etki] [+değişim]

(12’) Maki wo waru → [+etki] [+değişim]

(13’) Shōtotsu shite kuchibiru wo waru → [+etki] [-değişim]

(14’) Gyōretsu ni watte hairu → [+etki] [-değişim]

(15’) Hara wo watte hanashiaō → [-etki] [+değişim]

(16’) Kawaguchi de fune wo waru → [-etki] [+değişim]

(17’) Futari no naka wo waru → [-etki] [+değişim]

(18’) 15 wo 5 de wareba 3 ni naru → [-etki] [+değişim]

4.2 割る ‘Waru’ sözcüğünün öntip anlamı ve çoklu anlam analizi

Waru sözcüğünün birincil anlamını, *Meikyō Kokugo Jiten* ‘力を加えて固いものをいくつかの部分に分け離す’ (güç uygulayarak sert bir nesneyi birkaç parçaya bölüp ayırmak), *Sūpā Daijirin* ‘力を加えて、いくつかの部分に分けるようにする (güç uygulayarak birkaç parçaya bölme işini yapmak)’ olarak açıklamaktadır. Yukarıda bir araya getirdiğimiz veriler incelendiğinde, *waru* eyleminden doğrudan etkilenen cismin, *kudaku* eyleminden etkilenen cisme göre, daha büyük parçalara ayrıldığını söylemek mümkündür; zira *waru* sözcüğü, miktar bildiren belirteçlerle birlikte kullanılabilir (örn. *maki wo futatsu ni waru* ‘odunu iki parçaya/ikiye bölmek’). O hâlde, bu bulgular doğrultusunda *waru* sözcüğünün anlamını şu şekilde yeniden yazmak mümkündür:

(19) *Waru*: Güç uygulayarak sert bir nesneyi birkaç parçaya ayırmak

Kısım 2.2’de, yıkım-tahrip anlamına sahip bir eylemin öntip anlamının belirlenmesinde, söz konusu eylemin hem [+etki] hem de [+değişim] değerini taşıması gerektiğini söylemiştik. (11’)-(18’)'deki etki ve değişim dağılımı incelendiğinde, sadece (11’)-(12’)'deki *waru* sözcüklerinin bu değerlere sahip olduğu görülebilmektedir. Bu gözlemimiz doğruysa, (11/11’)-(12/12’)'deki tümcelerin de öntip anlam barındırdığını söylemek mümkündür.

Öyleyse, (19)’daki öntip anlamdan yararlanarak (13’)-(18’)'deki *waru* sözcüğünün anlamını nasıl açıklayabiliriz? (13’)-(14’)'deki tümcelere bir göz atalım. Bu tümcelerde, *waru* sözcüğünün geçtiği ifadeleri metafor temelli anlamsal genişlemeler olarak görmek mümkündür. Metafor, iki olay/kavram arasındaki benzerliği (ya da ortak özelliği) temel alarak, bir olayı/kavramı ifade eden sözcüğü kullanarak diğer olayı/kavramı ifade etme biçimidir. (13’)'deki *kuchibiru wo waru* ifadesinin gerçek (doğrudan) anlamı ‘güç uygulayarak dudağı parçalara ayırmak’ ile ikincil anlamı ‘dudak dokusu üzerinde yarık açmak’ arasında ‘güç uygulayarak bir şeyin yapısal bütünlüğüne zarar vermek’ ortak anlamı vardır. Benzer biçimde, (14’)'deki *gyōretsu wo waru* ‘kuyruğu/sırayı yarmak’ ifadesi de ‘güç uygulayarak kuyruğu/sırayı iki parçaya (parçalara) ayırmak’ gerçek anlamı ile ‘sağa ve sola ayırarak (geçilebilecek genişlikte) aralık açmak’ ikincil anlamlarına sahiptir ve bu iki anlam, (13’)'deki *waru*’da olduğu gibi, ‘güç uygulayarak bir şeyin yapısal bütünlüğüne zarar vermek’ ortak anlamıyla birbirine bağlanmıştır. Bu durum, (13’)-(14’)'deki *waru*’ya ait gerçek ve ikincil anlamlar arasındaki ilişkinin metafor temelli olduğunu bize göstermektedir. Diğer taraftan, (15) ve (17)’de metonimi, (16)’da hem metonimi hem de metafor temelli anlam genişlemeleri gözlenmektedir. Metonimi, daha önce Kısım 2.2’de bahsettiğimiz gibi, gerçek ve ikincil anlamın neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı olmasının sonucu oluşabileceği gibi, bu iki anlamın zamansal olarak da birbirini takip etmesi sonucu da ortaya çıkabilmektedir. (15’)'deki *hara wo waru* ifadesinin gerçek ve ikincil anlamları da birbirini zamansal olarak takip eden olaylar olarak görülebilir. Yani, (15’)'de ‘karnını kesip (açarak) parçalamak’ gerçek anlamını müteakiben ‘hiçbir şeyi saklamadan içindekini göstermek’ ikincil anlamını ortaya çıkmaktadır.¹² (16’)'daki *kawaguchi de fune wo waru* deyimsel ifadesi, ‘uzun deniz yolculuğunu sorunsuz tamamlamanın ardından koya yaklaşırken gemiyi parçalamak’ gerçek anlamıyla, ‘başarıya ramak kala çuvallamak’ ikincil anlamlarını barındırmaktadır. Burada, bu iki anlamın ‘bir şeyin olmasına çok az kala başarısız olmak’ ortak anlamıyla birbirine bağlandığı göz önünde bulundurulduğunda, (16’)'daki ifadenin metafor temelli bir anlamsal genişlemenin ürünü olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, gerçek anlam bir neden ve ikincil

¹² Burada, (15’)'deki tümceyle ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer husus da, *hara* ‘karın’ sözcüğünün *hara wo waru* bağlamı içinde metafor temelli anlam genişlemesi gösterdiği. *Mide ve bağırsaklar gibi iç organları koruyan/saklayan vücut kısmı* anlamına gelen *hara* ‘karın’ sözcüğü, (15’)'de *açığa vurulmadan içte saklanan düşünce/duygu/sır* anlamında kullanılmıştır. Bu iki anlam arasında, *önemli şeylerin saklandığı/korunduğu yer* ortak anlamı olduğunu dikkate aldığımızda, (15’)'de *hara* sözcüğü kullanılarak metafor yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü metafor, iki olay/kavram arasındaki benzerliği temel alarak, bir olayı/kavramı ifade eden sözcüğü kullanarak diğer olayı/kavramı ifade etme biçimidir.

anlam da bunun bir sonucu olarak ele aldığında, (16)'daki ifade metonimi temelli anlam genişlemesi olarak yorumlanabilmektedir. (17)'deki metonimi temelli anlam genişlemesinin (15)'deki genişlemeden farkı, gerçek ve ikincil anlam arasındaki neden-sonuç ilişkinin ters yönde kurulmuş olmasıdır. Yani, (17)'de *waru* sözcüğünü içeren ifadeye ilişkin ikincil anlam 'iki kişi arasındaki dostluğu/ilişkiyi bozmak' bir neden, gerçek anlam 'güç uygulamak suretiyle iki (ya da daha fazla) kişi arasındaki fiziksel mesafeyi açmak' ise bu nedene bağlı bir sonuçtur. (18)'deki tümcede sinekdok temelli anlam genişlemeleri göze çarpmaktadır. (18)'daki *15 wo waru* ifadesi, '15 eşit parçadan oluşmuş bir bütünü birkaç parçaya ayırmak' gerçek anlamıyla, '15 eşit parçadan oluşmuş bir bütünü 5'erli parçalardan oluşmuş gruplara ayırmak' ikincil anlamına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, ikincil anlamın, gerçek anlamın biri çeşidi olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, gerçek anlam, ikincil anlama göre daha kapsayıcı bir anlamsal içeriğe sahiptir.

Yukarıdaki tespitlerimizi şu şekilde özetlememiz mümkündür:

(11'') Ishi wo butsukete garasu wo <i>waru</i>	→ [+etki] [+değişim] → öntip anlam
(12'') Maki wo <i>waru</i>	→ [+etki] [+değişim] → öntip anlam
(13'') Shōtotsu shite kuchibiru wo <i>waru</i>	→ [+etki] [-değişim] → metafor
(14'') Gyōretsu ni <i>watte</i> hairu	→ [+etki] [-değişim] → metafor
(15'') Hara wo <i>watte</i> hanashiau	→ [-etki] [+değişim] → metonimi
(16'') Kawaguchi de fune wo <i>waru</i>	→ [-etki] [+değişim] → metonimi, metafor
(17'') Futari no naka wo <i>waru</i>	→ [-etki] [+değişim] → metonimi
(18'') 15 wo 5 de <i>wareba</i> 3 ni naru	→ [-etki] [+değişim] → sinekdok

5. Öntip anlamları bakımından *Kowasu-Kudaku-Waru* arasındaki karşılıklı ilişki

Kısım 2.2'de *kowasu*, 3.2'de *kudaku* ve 4.2'de *de waru* sözcüklerinin öntip anlamları belirlendi ve bu öntip anlamlardan yararlanarak her bir sözcükteki anlam genişlemelerine ışık tutulmaya çalışıldı. Bu bölümde, *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerinin öntip anlamları arasındaki karşılıklı ilişkilere dikkat çekilecektir. Önce, Kısım 2.2-4.2'de üzerinde durduğumuz *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerinin öntip anlamlarına tekrar bir göz atalım.

(20 (=5)) *Kowasu*: İşlevsel parçalardan oluşmuş bir bütüne güç uygulayarak onun fiziksel yapısına ve işlevine zarar vermek

(21 (=10)) *Kudaku*: Bir alet yardımıyla sert bir nesneye darbe ya da basınç uygulayarak onu *küçük parçalara* ayırmak

(22 (=19)) *Waru*: Güç uygulayarak sert bir nesneyi *birkaç parçaya* ayırmak

(20)-(22) dikkatle incelendiğinde, *waru* sözcüğünün anlamıyla *kudaku* sözcüğünün anlamı arasında *x bir y'dir ilişkisi* (*x is a y' relation*) olduğu görülebilir. Yani, *waru* eylemi, *kudaku* eyleminin bir türü olarak değerlendirilebilir; zira bir nesneye güç uygulayarak onu *birkaç parçaya* ayırmak, aynı nesneyi *küçük parçalara* ayırmanın ya da bölmenin bir başka yoludur. Bu açıdan bakıldığında, *kudaku*'nun, *waru*'yu içine alan/kapsayıcı (generic) bir anlama sahip olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, *kudaku-waru* ile *kowasu* sözcükleri arasında bu tarz bir kapsayıcı ilişkinin bulunduğunu söylemek güçtür; zira bir nesneyi küçük parçalara/birkaç parçaya ayırmak her zaman söz konusu nesnenin işlevine zarar

vermeyeceği gibi (bkz. örnek 12), bir nesnenin işlevine zarar vermek de her zaman onun küçük parçalara/birkaç parçaya ayrılacağı anlamına gelmeyebilir (örn. elektromanyetik güç kullanarak elektronik bir cismin işleyişini bozmak gibi). Bu nedenle, *kudaku-waru* ile *kowasu* arasındaki öntip anlam ilişkisi, söz konusu eylemin kendinden çok eyleme konu olan nesnenin özellikleriyle ilintili görünmektedir. Örneğin, *kowasu*'da, eyleme konu olan nesne her zaman işlevsel parçalardan oluşmuş bir bütündür. Buna karşın, *kudaku-waru*'da, eyleme konu olan nesneler işlevsel parçalardan oluşmuş karmaşık yapılar olabileceği gibi (bkz. örnek 23-24), işlevsel parçalar barındırmayan basit nesneler de olabilir (bkz. örnek 6, 11, 12).

(23) 携帯電話の碎ける音が聞こえた。

Keitai denwa no kudakeru oto ga kikoeta.

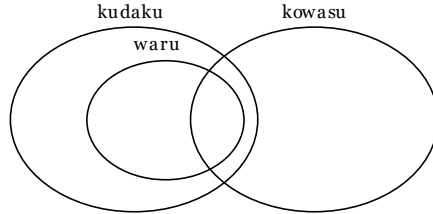
'Cep telefonunun parçalanma sesini duydu(m).'

(24) 刀で携帯電話を真っ二つに割った。

Katana de keitai denwa wo mapputatsu ni watta.

'Katanayla cep telefonunu tam iki parçaya böldü(m).'

Bu bulgular ışığında, *kowasu-kudaku-waru* sözcükleri arasındaki öntip anlam ilişkisini aşağıdaki gibi şematize etmemiz mümkündür.

Şekil 1. Öntip anlamları bakımından *kowasu-kudaku-waru* sözcükleri arasındaki karşılıklı ilişki

Şekil 1'deki *kowasu-kudaku-waru* sözcüklere ait anlam alanlarının kesişimi olan bölgeyle anlatılmak istenen şudur: *Kudaku-waru* eylemlerine konu olan nesne işlevsel parçalardan oluşmuş bir bütüne (örn. örnek 23-24'deki *cep telefonu* gibi), o zaman bu eylemler de, tıpkı *kowasu* eyleminde olduğu gibi, *işlev kaybı* anlamı barındırabilmektedir. Bu kesişim alanı dışında kalan ve *kudaku-waru* sözcüklerine ait olan bölgeyse sadece işlevsel olmayan nesneleri eylem konusu yapmaktadır. Diğer taraftan, söz konusu kesişim alanı içi ve dışı ayırımına bakılmaksızın, *kowasu*'ya ait tüm alan, *fiziksel tahribat sonucu ortaya çıkan işlev kaybı* anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Şekil 1'deki kesişim alanının, *kudaku-waru* ve *kowasu* öntip anlam alanlarının birbirine eşit oranlı yaklaşmasının bir sonucu değil, aksine *kudaku-waru* sözcüklerinin anlamının *kowasu* sözcüğüne tek taraflı yaklaşmasının sonucu olarak ortaya çıkan bir alan olduğunu söylemek mümkündür.

6. Çoklu anlamlar arasındaki karşılıklı ilişki

Kısım 2.2-4.2'de, *kowasu-kudaku-waru* eylemlerine ait çoklu anlamlar üzerinde durduk. Bu bölümde, bir eyleme ait çoklu anlamlar arasındaki karşılıklı ilişkilere ışık tutmaya çalışacağız. Bu amaçla, metafor, metonimi ve sinekdok temelli anlamsal genişlemelerin her üçünün de görüldüğü *waru* eylemine ait verileri kullanarak tartışmayı şekillendirelim. Önce, örnek (13)-(14) ve (16)'daki metafor temelli anlamsal genişlemelere tekrar bir göz atalım. (13)'de *kuchibiru wo waru* ifadesinin gerçek anlamının 'güç uygulayarak dudağı parçalara ayırmak' ve ikincil anlamının da 'dudak dokusu üzerinde yarık açmak' olduğunu, (14)'de *gyōretsu wo waru* ifadesinin gerçek anlamının 'güç uygulayarak kuyruğu/sırayı iki

parçaya (parçalara) ayırmak' ve ikincil anlamının da 'sağa ve sola ayırarak (geçilebilecek genişlikte) aralık açmak' olduğunu ve bu gerçek ve ikincil anlamların 'güç uygulayarak bir şeyin yapısal bütünlüğüne zarar vermek' *ortak anlam*ıyla ilişkilendirildiğine deyindik. Ayrıca, (16)'da *kawaguchi de fune wo waru* deyimisel ifadesinin gerçek anlamının 'uzun deniz yolculuğunu sorunsuz tamamlamanın ardından koya yaklaşırken gemiyi parçalamak' ve ikincil anlamının 'başarıya ramak kala çuvallamak' olduğunu ve bu iki anlamın [bir şeyin olmasına çok az kala başarısız olmak] *ortak anlam*ını barındırdığını belirttik. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, *waru* gibi çokanlamlı sözcüklerin gerçek ve ikincil anlamlarını birbirine bağlayan *ortak anlam*ın bir *taslak* (schema) olarak nitelendirilebileceği hususudur¹³; zira gerçek anlam, ortak anlama göre daha özel (sınırlandırılmış) bir anlama sahiptir. Başka bir deyişle, gerçek anlam, ortak anlamda bulunmayan anlamsal özellikler taşımaktadır. Benzer bir durum, ikincil anlam ve ortak anlam arasında da söz konusudur. Bu tespitlerimiz doğruysa, taslakla gerçek (öntip) anlam, taslakla ikincil anlam arasında sinekdok temelli bir ilişkiden bahsetmek mümkündür.¹⁴ Peki, sinekdok temelli anlamsal genişleme sadece *taslak-öntip anlam* ve *taslak-ikincil anlam* ilişkili bölgelerde mi görülmektedir? Kısım 4.1'deki örnek (18) ait tespitlerimiz doğruysa, sinekdok temelli anlamın, *taslak-öntip anlam/taslak-ikincil anlam* ilişkisiyle sınırlı olmadığını söylememiz mümkündür; zira bu örneklerde görülen anlamsal değişmece, öntip anlam ve ikincil anlam arasında kurulmaktadır.¹⁵

Burada belirtmemiz gereken diğer bir husus da, (15)-(17)'deki *waru* sözcüğüne ait *metonimi* temelli anlamsal genişlemelerin, yukarıda belirttiğimiz *taslak* kavramıyla ilişkilendirilemeyeceği hususudur. Kısım 2.2-4.2'de, her bir eylemin öntip anlamını kullanarak söz konusu örneklerdeki anlam genişlemelerinin nasıl açıklanabileceğini gördük. Peki, söz konusu örneklere ait eylemlerin gerçek anlamlarıyla ikincil anlamları arasında yukarıda belirttiğimiz anlamda bir taslak oluşturmak mümkün müdür? Metoniminin oluşma mekanizması dikkate alındığında bunun mümkün olduğunu söylemek epey zordur; zira metonimide, metafordan farklı olarak, *benzetme amacı güdülmeksizin* iki nesnenin dış görünüş özellikleri arasındaki yakınlık ilişkisi veya iki kavram arasındaki düşünsel/kavramsal ilişki temel alınarak, bir nesne/kavramı belirten dilsel şekille diğer bir nesne/kavram ifade edilmeye çalışılır. Taslağın iki nesneye ya da kavrama ilişkin *benzerlik (ortak yön)* temel alınarak oluşturulduğu düşünüldüğünde, bu benzerliğin (ortak yönün) dikkate alınmadığı metonimi de bir taslaktan söz etmek mümkün görünmemektedir.

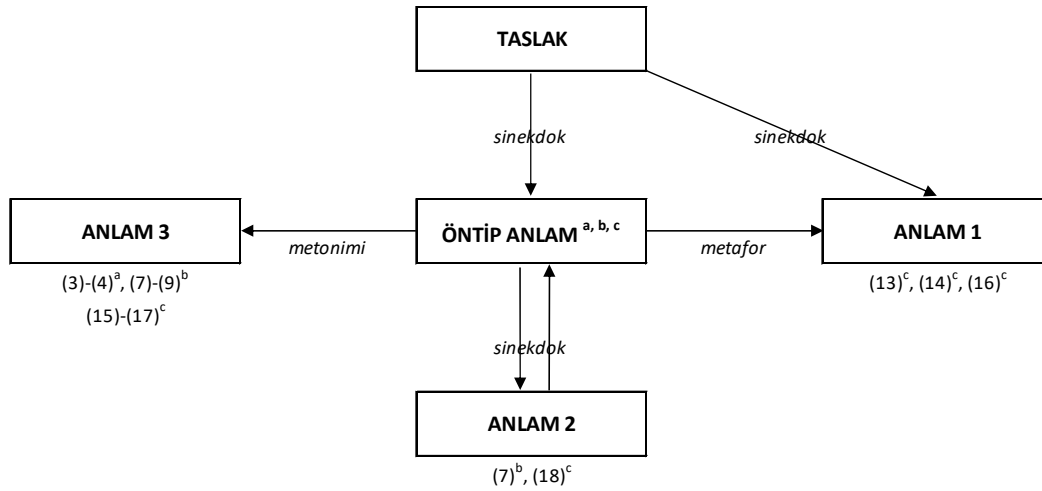
Kowasu sözcüğünde metafor-sinekdok ve *kudaku* sözcüğünde de metafor temelli anlam değişmesine rastlanmamasına karşın, bu sözcüklerin öntip anlamlarının *waru* sözcüğüne ait *taslak* ([bir şeyin olmasına çok az kala başarısız olmak] *ortak anlam*) ile uyumlu olmaları, Şekil 1'deki *taslağı* bir *üst taslak* (super schema) hâline getirmektedir.

Yukarıdaki tespitlerimiz ışığında, yıkım-tahrip anlamı taşıyan Japonca eylemlere ait çoklu anlamlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi aşağıdaki gibi şematize etmemiz mümkündür.

¹³ Burada kullanılan *taslak* (schema) terimi Langacker (1988)'in çalışmasını temel almaktadır. *Ruhdibilim* (psycholinguistics) terimlerden biri olan (*frame* olarak da adlandırılan) *taslak*, hafıza içinde organize edilmiş bilgi gruplarını ya da yapılarını temsil etmektedir (Minsky, 1985, 1986; Koyatsu ve Hoshi, 1996). Bilişsel anlambilimde ise bu terim, bir kategorinin tüm bireylerine has özellikleri taşıyan soyut biçimi ifade etmek için kullanılmaktadır (Langacker, 1988).

¹⁴ Benzer bir anlamsal ilişki, Momiyama (2002, s. 112-117)'de Japonca adlar ve i-sıfatları için rapor edilmektedir.

¹⁵ *Waru*'nun tümce (18)'deki kullanımı da dikkate alındığında, (16)'daki taslağın (13)-(14)'deki taslağa göre daha *bölgesel* (local) olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 2. Çoklu anlamlar arasındaki karşılıklı ilişki

Şekil 2'deki, ANLAM 1/2/3, bir eyleme ait ikincil anlamları; oklar, anlam genişlemesini ve yönünü; a/b/c üst simgeleri, sırasıyla, *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerini; parantez içindeki numaralar Bölüm 2-4'deki örnek tümce numaralarını temsil etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, yakın anlamlı sözcüklerin birbirine benzer ve birbirinden farklı anlamsal özelliklerinin nasıl belirleneceği, bu sözcüklerin öntip anlamları ile çoklu anlamları arasındaki karşılıklı ilişkilerin nasıl tesis edileceği hususlarına, yıkım-tahrip anlamı taşıyan *kowasu*, *kudaku* ve *waru* Japonca yakın anlamlı eylemleri aracılığıyla ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bölüm 2, 3 ve 4'de, sırasıyla *kowasu*, *kudaku* ve *waru* eylemlerine ait çoklu anlamlar belirlenerek (Kısım 2.1-4.1) bunlara ait öntip anlamlar tanımlanmış ve öntip anlam kapsamı dışında kalan kullanımlardaki anlam genişlemeleri tespit edilmiştir (Kısım 2.2-4.2). Araştırmamızın bulguları bize, *kowasu* sözcüğünde metonimi, *kudaku* sözcüğünde metonimi-sinekdok ve *waru* sözcüğünde metafor-metonimi-sinekdok temelli anlamsal genişlemeler olduğunu ve bu anlamsal genişlemelerin ilgili eylemin öntip anlamı kullanılarak açıklanabileceğini göstermiştir. Bölüm 5'de, *kowasu-kudaku-waru* sözcüklerinin öntip anlamları arasındaki karşılıklı ilişkiler irdelenmiştir. *Kudaku* sözcüğünün öntip anlamının *waru* sözcüğünün öntip anlamını kapsar nitelikte olduğu vurgulanmış ve *kudaku-waru* eylemlerinin işlevsel parçalardan oluşmuş nesneleri belirten sözcüklerle de kullanılabilmeleri bu eylemlerin öntip anlamlarını *kowasu* sözcüğünün anlam alanına yaklaştırdığı hususu üzerinde durulmuştur. Bölüm 6'da, çoklu anlamlar arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerinde durulmuştur. Sinekdok temelli anlamsal genişlemenin, söz konusu eyleme ait *taslak-öntip anlam* ve *taslak-ikincil anlam* arasındaki ilişkilerle sınırlı olmayıp, *öntip anlam* ve *ikincil anlam* arasındaki karşılıklı ilişkileri de kapsadığı hususuna vurgu yapılmıştır.

Çalışma, Japon diline ilişkin özellikli bir konuyu irdelenmesine karşın, bulguları, yakın anlamlı sözcüklerin çok yönlü doğası hakkında genel bir görüş elde etmemize imkân sağlayacak niteliktedir. Çalışmaya ait yöntem ve sonuçların, bilişsel dilbilim, sözlükbilim, dil edimini ve yabancı dil eğitimi gibi alanlardaki çalışmalara sağlayacağı katkılar açısından dikkate değer olduğu kanısındayız.

Kaynakça

Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 1. Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Aksan, D. (2004). Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinde Eşanlamlılardan Yararlanma. Aksan, D. (Yay. Haz.), *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, s. 157-185. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. New York: Henry Holt.
- Bussmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London and New York: Routledge.
- Croft, W. ve Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çankaya, B. (1996). *Japonca Cep Sözlüğü*. İstanbul: Fono.
- Demirci, M. (1999). *Japonca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Japon Kültür ve Enformasyon Merkezi.
- Duman, M. A. (2015). *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*. İstanbul: Litera.
- Ersoylu, H. (2001). Eş Anlamlılık mı, Yabancı Kaynaklı Karşılık Oluş mu? *Türk Dili*, 59, 250-266.
- Geeraerts, D. (Yay. Haz.) (2006). *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Gündoğdu, A. E. (2019). Türkçede Yakın Anlamlılık Olgusu: “Geniş” ve “Bol” Sıfatları Üzerine Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 39-46.
- Hatiboğlu, V. (1970). Eş Anlamlı Sözcükler Var mıdır? *Türk Dili Dergisi*, 229, 9-10.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Jackendoff, R. (1983) *Semantics and Cognition*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Kinsui, S. ve Imani, I. (2008). *Imi to Bunmyaku – Gendai Gengogaku Nyūmon 4* [Anlam ve Bağlam – Modern Dilbilime Giriş 4]. Tōkyō: Iwanami Shoten.
- Kitahara, Y. (2010). *Meikyō Kokugo Jiten* [Bilgisayar Yazılımı]. Tōkyō: Daishū Shoten.
- Konichi, T. ve Minami, D. (2006). *Jiniasu Eiawa* (Sürüm 4.0) *Waei Jiten* (Sürüm 2.0) [Bilgisayar Yazılımı]. Tōkyō: Logo Vista.
- Koyatsu, T. ve Hoshi, K. (1996). *Ninchi Shinrigaku* [Bilişsel Psikoloji]. Tōkyō: Hōsō Daigaku Kyōiku Shinkōkai.
- Langacker, R. W. (1988). A View of Linguistic Semantics. Brygida Rudzka-Ostyn (Yay. Haz.), *Topics in Cognitive Linguistics*, s. 49-90. John Benjamins Publishing Company.
- Langacker, R. W. (2009). *Investigations in Cognitive Grammar*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Momiyama, Y. (2002). *Ninchi Imiron no Shikumi* [Bilişsel Anlambilimin Mekanizması]. Tōkyō: Kenkyūsha
- Matsumura, A. (1999). *Sūpā Daijirin* (Sürüm 3.0) [Bilgisayar Yazılımı]. Tōkyō: Sanseidō.
- Minsky, M. (1985, 1986). *The Society of Mind*. New York: Simon & Schuster.
- Palmer, F. R. (1981). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarı, M. (2011). Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılıkla İlgili Bazı Sorunlar. *Turkish Studies*, 6(1), 523-528.
- Shinmura, I. (2008). *Kōjien* (Sürüm 6.0) [Bilgisayar Yazılımı]. Tōkyō: Logo Vista.
- Takeuchi, K. (1996). *Torukogo Jiten* [Türkçe-Japonca Sözlük]. Tōkyō: Daigaku Shorin.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics, Volume I: Concept Structuring Systems*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Tekin, T. (1997). *Türkoloji Eleştirileri*. Ankara: Simurg.
- Uçar, A. (2009). *Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık: Uygunluk Kuramı Çerçevesinde Bir Çözümleme* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Yamashita, S. (1992). *Japonca-Türkçe Türkçe-Japonca Sözlük*. Aichi: Kendi Yayını.